

I OSA

KONSTRUEERIDES NING LEGITIMEERIDES TRADITSIOONILIST SOOIDEOLOOGIAT – HARIDUSTEGELASED KUI VÕTMEISIKUD

Elo-Maria Roots

Tavaelus räägitakse sugudest enamasti vastanduvate, erinevust rõhutavate mõistepaaride abil. Avalikus arvamuses kehtivad kõige stereotüüpsemad vaated naiste ja meeste rollidele laste kasvatamisel ning tööjaotusel perekonnas (Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2009).

Soolist ebavõrdsust näitavaid statistilisi andmeid võetakse normaalse olukorra kirjeldusena, pigem individuaalsete nn vabade valikute tulemina kui sotsiaalse probleemina.

Just sellise konteksti tõttu pole Eestis kuigi selgelt ja teravalt tõstatatud küsimusi hariduses ilmnevatest soolõhedest ja nende ületamise vajadusest. Vastavad normid ja nende eesmärk soolise võrdõiguslikkuse seaduses on jäänud sisuliselt avamata nii arvamuslimidrite kui hariduspoliitika kujundajate poolt, kuigi sooline võrdõiguslikkus on tunnustatud üheks Eesti hariduse alusväärtuseks ja üldiseks hüveks.

On ilmselge, et selleks, et millegi poole püüelda, midagi oluliseks ja tähtsaks pidada, on vaja mõista selle sisu, teada olemust ja eesmärki. Eriti oluline on see haridusvaldkonna võtmeisikute puhul, sest neist oleneb paljuski see, kas piirduetakse formaalsete väidetega seaduse tekstis või asutakse ka väärtuspõhiselt tegutsema.

2012. aastal viidi Euroopa Sotsiaalfondi projekti raames läbi uuring, mille eesmärgiks oli välja selgitada haridusvaldkonna võtmeisikute hoiakuid ja tõekspidamisi, arvamusi ja arusaamu selle kohta, millised peaksid olema naiste ja meeste õigused, kohustused ja sobivad rollid ühiskonnas. Püüti välja selgitada

intervjueeritavate tajutud soolisi stereotüüpe ja nende endi poolt väljendatud stereotüüpeid soorolliootusi.

Uuring oli laadilt kvalitatiivne, andmekogumise protsessis viidi läbi 10 süvaintervjuud Eesti haridustegelastega. Intervjueeritavate hulka kuulusid neli õpetajat, kaks koolijuhti, kolm õppejõudu ja üks haridusametnik. Intervjuude tekstid transkribeeriti ja haridustegelaste arutlusviisi analüüsimiseks kasutati diskursuse analüüsi.

Ühelt poolt püüti analüüsida, kas ja kui võrd peegeldasid intervjuuteksti kehtivat sooideoloogiat, milliseid soostereotüüpe intervjueeritute poolt taastoodeti ja milliseid vaidlustati, teisalt aga välja selgitada olulisemad teadmistelüngad nüüdisaegsete haridusvaldkonna soouuringute valguses.

Analüüsi tulemusena valmis artiklikogumik "Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks." Kogumik tervikuna on saadaval elektroonilises versioonis aadressil: http://www.enu.ee/lisa/463_2013_04_kas_opilased_voi_poisid_ja_tudrukud_sisu.pdf

Intervjuude tekstikogum sisaldab arutlusi selle üle, milliseid soolisusega seonduvaid probleeme tajutakse ühiskonnas ja koolis, mida seostatakse mõistetega soostereotüüp ja sooline võrdõiguslikkus, milles avaldub sooliselt ebavõrdne kohtlemine ning millega oma arutluskäike põhjendati.

Tekstide analüüsil ilmnis, milliseid sooga seotud erinevusi haridustegelased esile tõstsid, kuidas räägiti soolisusega seotud ilmingutest ja arusaamadest ning milliseid dominante neis diskursustes sündis.

Eri aspektide analüüsi tulemused koondati kolme artiklisse, mis analüüsisid arusaamu laiemast sotsiaalsest olukorrast, tüdrukutest ja poistest koolis ning kehtiva soosüsteemi põhjustest.

Gertrud Kasemaa artiklis "*Naised ja mehed ühiskonnas haridustegelaste pilgu läbi*" anti ülevaade arusaamadest ja hoiakutest seoses naiste ja meeste rollidega laiemalt.

Peamised uurimisküsimused intervjuude analüüsil olid: Milliseid ootusi esitatakse naistele ja meestele tänapäeva ühiskonnas? Milliseid rolle täidavad mehed, milliseid naised? Miks just selliseid rolle? Kas naiste ja meeste valikud ja võimalused ühiskonnas on igähe enda kujundada või määratakse need sünnihetkel koos sooga?

Identiteetide kujundamine ja enda vastavusse viimine levinud soostereotüüpidega näib olevat oluline eeldus olemaks ühiskonnas edukas. Mitmed intervjueeritavad kirjeldasid meeste ja naiste rolle ning käitumist kui midagi sugudele loomuomast. Teisalt leiti, et soostereotüübid võivad olla probleemide allikaks ja enim kahjustatutena nähti mittemehelikke mehi. Just naisele sarnanemine näib meest ühiskonna poolt eriti karmilt häbimärgistavat.

Selle tagaplaanina nägi artikli autor essentsialistlikku naise alavääristamist. Ta arutles, et kui naiste rollide amplituud ühiskonnas on pidevalt laienenud (mille näiteks on kasvõi naiste esindatus mitmetes traditsiooniliselt meeste aladeks peetud ametites nagu taksojuhid või päästetöötajad), on meeste rollid jäänud suhteliselt piiratuks ning leiab, et oma rolli mängib siin nn heteronormatiivsus, mis piirab meeste rollivalikuid – näidates välja oma pehmemat, naiselikumat poolt on meestel oht saada naeruvääristatuks või mis paljude meeste jaoks veelgi hullem – homoseksuaalseks tembeldatud.

Kui intervjueritavatel paluti kirjeldada soostereotüüpe ühiskonnas, selgus, et üks sagedamini tajutud ootus meestele oli olla tugev ja mitte välja näidata oma emotsioone. Naisele esitatavaid ootusi kirjeldati kodu ja lastega seoses. Leidsid kinnitust meestele ja naistele esitatavad erinevad ootused, mis puudutasid nii sõnaõigust, ühiskondlikku liikumisruumi kui ka kodu ja lastega seotud rolle.

Palju toodi intervjuudes välja, et poistele ja meestele omistatakse rohkem agressiivsust ja enesekehtestamist – see vormib meeste ja naiste käitumist ühiskonnas ning suhtumist nende käitumisse. Üldine oli hoiak, et mehed on äärmuslikumad: kas tipus või põhjas. Naised on aga rohkem keskel, mõõdukad, tulevad toime.

Autori arvates oli probleemiks, et äärmuslikkus välistab teatud toimetulekustrateegiad ja see piirab meeste eluvalikuid. Seega piiravad erinevad ootused meeste ja naiste käitumisele nii meeste kui naiste valikuid. Kui naine käitub tavapärasest erinevalt, tehakse temast negatiivne eeskuju. Meestelt oodatakse justkui täispangale minekut – kas kõik või mitte midagi.

Seoses poiste suurema väljalangevuse ja naiste suurema osakaaluga kõrghariduses kordasid haridustegelased endastmõistetavaks peetavas keelekasutuses ja kriitikavabalt ühiskonnas levinud seisukohti naiste liigse "üleharituse" kohta.

Naiste kõrgemat haridustaset võrreldes meestega nähti probleemseks, kuid lahendusi ei osatud pakkuda. Ühelt poolt väljendub Kasemaa arvates selles arusaamas igatsus traditsiooniliste soorollide järele – need tegid elu justkui lihtsamaks. Tänu ühiskonnas toimunud arengutele on naiste haridus- ja tööalased valikuvõimalused laienenud, ent see on kaasa toonud segadust nii naiste enda jaoks kui ka meeste jaoks, kes on pidanud oma arusaama soorollidest korrigeerima.

Põhjustes, mida välja toodi, selgitades naiste "üleharimise" problemaatikat, väljendusid ootused traditsioonilisele rollikäitumisele, samuti eeldus, et vaid traditsioonilisel viisil käitudes (luues pere, saades lapsed) võib naine elada täisväärtuslikku elu naisena. Üks vastanud õppejõud leidis, et nn üleharitud naine ei ole taastootev, kuna valides tööalase karjääri loobub ta paratamatult perest ja lastest. Probleemina nähti, et haritud naistel on üha raskem leida endale väärilist partnerit.

Artikli autor leidis, et kui naised üha enam hõivavad ühiskonnas vastutavaid positsioone, oleks meestel võimalus avardada oma valikute piire, teisalt aga võib juhtuda, et nad annavad vastutuse naistele üle. Uue positsiooni, uute rollide leidmine võib olla raske – puuduvad nii oskused kui sageli ka lähedaste, sh naise, tugi, kes samuti soostereotüüpidest lähtuvalt eeldavad mehelt oma eluga ise toime tulekut.

Edasi arutles autor, et naiste "üleharitus" ja kasvav osakaal ühiskondlikes struktuurides võib hakata mehi neist valdkondadest eemale tõrjuma. Süsteem hakkab iseennast taastootma ning tekib nn ümberpööratud hierarhia – valdkonnad, kus domineerivad naised, muutuvad ühiskonnas perifeerseteks. Valdkonnad, kus domineerivad mehed, kuulutatakse ühiskonnas keskseks – seal ei ole määravaks kuuluvuse kriteeriumiks haridustase, vaid sooline kuuluvus meeste hulka. Selle võimaliku tulemusena näeb autor noorte haritud naiste tegelikkusešokki – hariduses aset leidnud naiste osaluse tõus ei ole kaasa toonud revolutsioonilisi muutusi tööturul ning kõrgelt haritud naised leiavad end ootamatult madalapalgalistel (kuid kõrgeid hariduslikke nõudeid esitavatel) teenindavat ja hooldavat laadi ametikohtadel nagu õpetajad või meditsiinitöötajad.

Soolise võrdõiguslikkuse teemal arutlemine tekitas autori väitel ebamugavustunnet nii mees- kui ka naisvastajates, sest seda käsitletakse stereotüüpselt kui meeste ja naiste vastandamist, mitte mõlema soo

valikute laiendamist. Intervjueeritavate arvamused varieerusid märkimisväärselt: oli nii probleemi eitamist, teema naeruvääristamist ja trivialiseerimist kui ka kriitilist suhtumist teema senistesse käsitlustesse.

Võrdõiguslikkust seostati palju tööturuga ning seoti teiste näitajatega nagu sotsiaalne taust, elukoht ja vanus. Meessoost intervjueeritavad suhtusid teemasse irooniliselt. Kujunenud tööjaotust ja palka õigustati ning meeste vastustest paistis, et neid ei huvita, miks üks valdkond saab vähem. Üldine oli hoiak, et palgalõhe põhjus ei ole seotud naiste või meeste esindatusega mingis valdkonnas, vaid sellega, et teatud valdkonnad on prioriteetsemad. Seda peeti loomulikuks.

Intervjueeritavad pidasid naiste rolle ja vastutust koduses igapäevaelus meeste omast tähtsamaks. Laste nimel rabelevad peamiselt emad, isade vastutamatus on miski, millega on lepitud, millega võidelda näib lootusetu. Tugevalt tuli esile puuduva isa ja vastutust mitte võtvate meeste diskursus.

Kui räägiti meesõpetajate vähesusest, leidsid mitmed vastajad, et mehi oleks kooli vaja muuhulgas ka seetõttu, et paljud lapsed kasvavad isata ja vajaksid häid mehe mudeleid eeskujuna. Naisõpetajate puhul ei oodatud emarolli täitmist, samas kui meesõpetaja peaks olema korraga hea õpetaja ja asendusisa.

Intervjuudest tuli selgesti esile meestele esitatav domineeriv ja stereotüüpne ootus – mehe kohus on pere ülal pidada. Sellest samast ootusest kasvas välja ka põhjendus, miks meestele tuleb naistest enam palka maksta. Sageli toodi põhjuseks, miks mehed õpetaja ametit ei vali, just see, et õpetaja väikese palgaga poleks võimalik peret ülal pidada.

Tiiu Kuurme artiklis "*Poiste ja tüdrukute peab-pedagoogika*" kirjeldati, kuidas tajuvad intervjueeritud haridustegelased kooliprobleemaatika soolist aspekti. Mida märgati ja kuidas tõlgendati poiste ja tüdrukute, mees- ja naisõpetajate positsioone ning käitumist kooli igapäevapraktikates ning seda võrreldi rahvusvahelises kirjanduses esitatuga.

Erinevuste rõhutamine

Intervjuudest tuli valdavalt välja üldlevinud hoiak, et poisid ja tüdrukud on erinevad ning vajavad erinevat lähenemist. Tüdrukutele omistati leplikust, rohkemat stereotüüpsust ja poistest erinevaid koolieluga kohanemisele suunatud strateegiaid.

Üks vastaja, kes on olnud aastaid õpetaja ning õpetanud poiste ja tüdrukute klassides, väitis, et poistel puuduvad positiivsed strateegiad igavusega toimetulekuks, mis tüdrukutel on olemas.

Intervjuust jäi kõlama hoiak, et tüdrukud ei otsi asjade loogilist seletust, sest lepivad kõigega ja on vähenõudlikud, seevastu poisid teevad seda, mis on nende jaoks mõtestatud. Teisalt ei suuda ega soovi nad koolis ennast olukordadele kohaneda ja neis mõtet leida, ent võimustruktuurides nagu sõjavägi küll. "Miks?" küsis artikli autor.

Enamus intervjueeritavaid märkisid, et tüdrukud õpivad kõik korrektselt ära, on korralikumad ja seegi on peaaegu loodusseadus. Samas peeti küllalt tavaliseks, et hea õppimine ja nõuete täitmine koolis ei kindlusta paremat elu. Hästi õppimine otsekui vastanduks vabadusele ja loovusele ega taga edu täiskasvanuelus. Intervjueeritavate kõnekasutusest kumas samal ajal läbi, et ka nemad väärtustavad vabadust ja loovust enam kui korralikkust. Tunnistati, et koolioskused ei taga edukust elus, kuid vastajad ei näinud probleemina

olukorda, et sel juhul õpetavad ja hindavad nad koolis asju, mis elus edu ei taga.

Oli ka mitmeid seiskohti, et tüdrukud ei ole ainult tuupurid, vaid on ka julgeid, teraseid ja liidriomadustega tüdrukuid. Autor nägi selle taga nn uue tüdruku diskursust, mis rahvusvaheliselt tekkis selle sajandi alguses. Need on aktiivsed, ettevõtlikud ja julged tüdrukud.

Domineeriv on Eestis aga siiski poisse ja tüdrukuid olemuslikult erinevaks jagav eelarvamuslik hoiak ning Kuurme leidis, et sidudes tüdrukute kõige leppimist ja poiste sisuotsivat toimekust soo "olemuslike" joontega valmistame ette sooliselt segregeerunud töömaailma.

Erinevate ootuste mõju sooliste identiteetide kujunemisele

Intervjueeritavad tõdesid, et poistele ja tüdrukutele on ühiskonnas erinevad ootused ja tunnustati ka selle seotust tavapärase? soorollidega. Tüdrukute suhtes märgiti suuremat sündi olla selline õpilane, nagu norm ette näeb.

Ootustes oli oma osa intervjueeritavate enda kooliaja mälestustel, millest selgus, et tüdrukute tegevused olid piiratud, nende käitumist jälgiti rohkem ja oodati, et nad oleksid poistele heaks eeskujuks.

Kuue intervjueeritava ütlemistes kordus motiiv, et poistele anti siis ja antakse nüüd koolis rohkem andeks.

Artikli autor leidis, et poisid saavad rohkem andeks asju, mida peetakse neile loomuomaseks. Seoses kooli reeglistiku ja õppetööga saavad nad aga tüdrukutest tunduvalt rohkem noomida ja kogevad koolis vähem eduelamusi kui tüdrukud. Kooli normatiivsus ja poiste maskuliinse identiteedi kujunemine on omavahel vastuolus, järeltas Kuurme.

Mitmed intervjueeritavad tõdesid samas, et teravdatud tähelepanu poistele jätab tüdrukud koolis veelgi enam tahaplaanile. Autor arutles, et nii paneb kooli raamistik kummalegi oma pitseri, kus lubatud-keelatud asjad on erinevad. Poiste olukord koolis on ambivalentne, neid ühelt poolt mõistetakse ja teisalt karistatakse.

Soolise hierarhia põhjendamine

Seoses õppetööga avaldati korduvalt arvamust, et teatud õppeained sobivad rohkem poistele ja teised tüdrukutele. Samas räägiti ka katsetest ainete soolist eraldatust vähendada, näiteks kahandada käsitöö ja tööõpetuse soopõhist jagamist. Tööõpetuse teema tõi aga välja suhtumise, et naiselikuks peetud tegevus justkui naeruvääristab poisse, milles Kuurme nägi sügava kultuurilise hoiaku ilmingut, et naiste tööd on meeste töödest vähem väärt ning siit saavad alguse ka alavääristatud ametid.

Meessoole omistatava suuremat väärtustamist väljendab autori sõnul ka vastuolu, kus õpetajad järjekindlalt tüdrukuid poistele eeskujuks toovad, mis tegelikkuses annab aga soovitud vastupidise tulemuse, kuna patriarhaalse ühiskonnas kujundavad poisid oma identiteeti suuresti just naiselikuks peetavale vastandumise kaudu. Tüdrukute poistele eeskujuks toomine seega hoopis madaldab koolis õppimise staatust poiste jaoks. Osapooltele teadvustamatult avaneb sedalaadi praktikas ühe soo ja selle tegevuste ajalooline üleolek ja

paradoksaalsel viisil on kannatajaks meessoos haritus, järeldas autor.

Poiste ja tüdrukute eraldi õpetamist nähti poiste jaoks positiivsena, kuna nii ei pea nad tüdrukutega võistlema, ei pea ennast alaväärsena tundma, kui tublisid tüdruke neile eeskujuks tuuakse ning õpetajad saavad keskenduda rohkem poiste eripäradele ja vajadustele. Poisse kirjeldati huvitavamate ja aktiivsemate õpilastena, kelle õpetamine vajab palju suuremat pühendumist kui tüdrukute õpetamine.

Meessoost direktor ja mõned õpetajad ei pooldanud aga lahus õpetamist just stereotüüpide tugevnemise pärast, käsitledes sugudevahelist suhtlemist mingis mõttes vastastikuse sotsialiseeriva tegurina.

Juttu oli ka soolisest võrdõigusest. Kuna see mõiste on ametlikult riiklikus õppekavas sees, avaldasid ka vastajad arvamust, et poisse ja tüdruke tuleb ikka võrdselt kohelda, samas ei olnud teadlik soolisest ebavõrdsusest koolis ega osatud ka valitsevaid hoiakuid poiste ja tüdrukute suhtes näha soolise ebavõrdsuse või diskrimineerimise allikana.

Direktorid näevad liikumist suurema võrdsuse poole peamiselt selles, et tööõpetuses on võimalik valida tehnoloogiaõpetuse ning käsitöö ja kodunduse vahel.

Meesõpetajate vähesus

Naisõpetajate suures ülekaalus nähti probleemi enamasti seetõttu, et poisid ei saa piisavalt meessoost autoriteetide eeskujut. Õpetaja on eeskujut, õpetaja aitab kujuneda noore inimese identiteedil ning usutakse, et mehed ja naised esindavad ja väljendavad erinevaid maailmakäsitlusi. Seega aitaks vastanute arvates sooline tasakaal õpetajate hulgas rikastada ka õpilaste maailmapilti.

Arvati, et naised mõistavad tüdrukute probleeme paremini, aga poistel pole oma muredega koolis kellegi juurde pöörduda, kui seal mehi pole.

Kuigi leiti, et sugu ainuüksi ei tee kellestki head õpetajat, väljendati seisukohta, et meesõpetaja on tõsiseltvõetavam ja tema õpetamisel on suurem kaal.

Meesõpetajaid nagu poissegi seostati rohkem loova ja aktiivse tegevusega ning leiti, et nende vähesuses võib olla süüdi kooli liiga jäik raamistik, mis ei lase õpetajatel vabalt ja loominguliselt tegutseda. Reeglite järgimist, leplikkust ja võimet rutiini taluda omistati aga rohkem naisõpetajatele, samamoodi kui samu omadusi omistati õpilase rollis tüdrukutele. Tavapärane soorollide mudel näib toimivat ka siis, kui keskkond on läbini feminiseerunud. Leplikust kohusetruust kunagisest koolitüdrukust on saanud samasugune õpetaja.

Meesõpetajate vähesus võib anda neile lisaväärtuse ja nagu poistele, nii antakse ka neile rohkem andeks, leidsid paljud vastajad. Meesõpetaja kui haruldus on eelistatud seisus, ta on ka laste jaoks huvitav ja oletatavasti sütitab neis huvi õppimise vastu.

Ministeeriumi tippametnik, kes ka mitmete teiste aruteluteemade puhul väitis, et ta ei tunne olukorda, küsis retooriliselt, kas peaks näiteks maksma meesõpetajatele poole suuremat palka, et nad kooli tuleksid.

Meeste vähesuse peapõhjuseks nägid pea kõik õpetajad madalat töötasu, mis ei võimalda meestel traditsioonilise perepeana peret ülal pidada. Seisukohaga, et mehe kohus on peret toita, õigustati tihti

ka naiste madalamat palka. Põhjastena nähti aga ka meeste võimetust vastata koolitöö nõudmistele ja raskustele, õpetaja lühikest karjääriredelit, ajaloolist tausta, kus sõdade tõttu jäi mehi väheks ja üha enam naisi läks kooli tööle. Leiti ka, et õpetajaamet ongi rohkem sobiv naistele nende loomumaduste pärast. Ja et just nendesamade loomumaduste pärast ongi see amet naiselik, ameti staatus ühiskonnas madal ning taolise ameti pidamine alandab meest.

Kuhjunud probleemidele lahendusi otsides leiti, et kool on muutunud ühiskonnas ajale jalgu jäänud, liiga jäik ning peaks uuesti fookusesse tooma kasvatusliku poole. Soolist aspekti tuleks teadlikumalt käsitleda ja kooli igapäevaelu integreerida. Teisalt lepitigi sellega, et kool kui institutsioon on stereotüüpsest jäik ja midagi muuta ei saagi.

Teemat kokku võttes arutleb artikli autor, et oleme nii ühiskonna kui kooli tasandil paradoksaalses seisundis: maskuliinne normatiivsus kahjustab mehi rohkemgi kui naisi, sest – "koolis nad ei pea vastu", nagu lausus üks intervjuueeritustest. Rohkem kahjustatud osapoole pärast tuntakse muret poisipõlvest alates. Miski ei sobi neile: ei õppekirjandus, ei kooli kitsad reeglid, õppemeetodid, vähene liikumisruum, paremini õppivad tüdrukud. Nii nagu poisid on rohkem nähtavad klassis, on nad rohkem nähtaval ka ohustatud rühmana: nad on haavatavamad ja tundlikumad. Poiste kannatused on rohkem väärt. Ja nende poole pöördub (enamasti naissoost) hooliv ja hoolitsev pilk, ent selle omanikud ja valvurid ei kiirusta ameti olukorda muutma. Statistilised teated tüdrukute suuremast koolistressist ja psühhosomaatilistest häiretest nagu ka mõte, et ehk ei meeldi see kõik ka tüdrukutele, jäävad mõjujõuta kõrvalteadmiseks. Tüdrukud on ju sitkemad, küll veavad välja. Ka see suhtumine väljendab autori arvates meessoos dominantsuse kui normi püsimist – nüüd aga paradoksaalsel viisil nende nõrkuse kaudu.

Kooli tulevikudimensioon võimendab soovi hoida selles toimuv kontrolli all. Nii kannab kool eneses heakskiidetud visiooni inimesest nagu teda näha tahetakse ja ühiskonnast nagu see on. Sest seotuna ühiskondlike võimuhierarhiatega ollakse koolis pigem huvitatud selle hierarhia taastootmisest kui julgetest muutustest. Kooli osaks on ära hoida ettearvamatusi. Siit kasvabki Kuurme arvates välja üks kooli suurimaid paradokse: olles mõeldud institutsiooniks tuleviku jaoks, õpitakse ja elatakse suuresti minevikustruktuurides, nii on kool ka soostereotüüpide taastootmiseks kohane paik.

Essentsialistlike ideede kütkes

Essentsialistlike arusaamade tasandeid käsitles Elo-Maria Rootsi artikkel "*Loodus on meid selliseks teinud*", milles määratletakse essentsialismi kui psühholoogilises mõttes enamasti ekslikku usku, et mingi grupi liikmed jagavad kindlaid sarnasusi, mis põhjustavad kogu grupi erinevuse teistest gruppidest (Gelman 2003; Medin 1989). Soolisuse valdkonnas viitab essentsialism usule, et erinevused meeste ja naiste vahel on stabiilsed, muutumatud, kaasasündinud ja tulenevad pigem bioloogilistest erinevustest kui keskkonnafaktoritest (samas).

Intervjuudes väljendati väga palju eelnimetatud definitsioonile vastavaid seisukohti nii probleemide kirjeldamisel, põhjuste otsimisel kui lahenduste pakkumisel. Ilmnes, et essentsialistlikud põhjendused probleemidele toovad välja vastuolusid ja konfliktseid seisukohti, sageli sama vastaja arutlustes.

Taolisi vastuolusid sõnakasutuses, kus sama vastaja jutus olid segunenud essentsialism ja konstruktivism, esines küllaltki palju, mis autori arvates võib viidata kõnealuse tähendusvälja ideoloogilisele pingele.

Nagu kasvatuse puhul, on ka soolisusega seoses igapäev oma seisukoht, mille abil valdkonna suhtes positioneerutakse, ning ühiskonnas toimuvad vaidlused, mis aeg-ajalt võtavad terava võimuvõitluse vormi, näiteks sookvootide ja palgalõhe puhul.

Naiselikkuse ja mehelikkuse tõlgendused

Essentsialistlikust vaatenurgast usutakse, et teatud omadused, mida seostatakse meeste ja mida naistega, on olemuslikud, kaasasündinud. Intervjuudest tuli aga välja, et kuigi mehelikkust ja naiselikkust kirjeldati sageli loomuomasena, tõdeti samas, et ka mehed võivad olla naiselikud ja vastupidi. Leiti, et naiselikel meestel on kõige raskem. Samas kirjeldasid naissoost vastajad ennast pigem "mehelike naistena". Üks vastajatest ütles, et teda on peetud mehelikuks naiseks tema käitumismustrite põhjal.

Autor arutles, et niisugune sõnakasutus tähendab, justkui oleksid olemas mehelikud käitumismustrid, ent kuna need võivad esineda ka naistel, ei ole need ilmselt seotud ainult bioloogilise sooga. Ometi omistatakse neid bioloogilise soo kandjatele – mehelik käitumine ja naiselik käitumine. Taolise sõnakasutusega taastoodetakse nii enda kui kuulajate jaoks kahe soo käitumuslikku erinevust. Käitumismustrite soolise eraldamisega käib reeglina kaasas ka väärtushinnangute andmine kummalegi poolele. Mehed ennast tavaliselt naiselikuks ei pidanud, kuna naiselikkust nähakse mehe puhul alandavana. Mehelik käitumine naiste puhul ei mõju nii häbiväärsena. Mitmed naisvastajad ütlesid, et käitusid lapsena poisilikult ja minevikus vaadati sellele rohkem viltu, aga tõstsid oma "mehelikke" omadusi ja käitumismustreid siiski esile kui väärtust.

Üks meessoost vastaja rõhutas, et temast kasvatati meest, mitte naist, samas väitis ta, et siiski on loodus andnud meestele ja naistele erinevad omadused. Sarnaseid vastuolusid, kus mehelikke ja naiselikke omadusi põhjendati kord kasvatuse, kord loodusega, esines intervjuudes palju.

Autor järeldas, et vastuolud ja pinged on soolisusega seotud küsimustes kestnud pikka aega ja väljenduvad ka intervjuueeritavate kõnekasutuses, kus ühelt poolt püüti nähtuseid seletada paratamatute kaasasündinud erinevustega, teisalt neile põhjendustele vastandudes, öeldes, et soorollid on ühiskonna ilmingud ja väites: "minust kasvatati meest mitte naist".

Intervjuueeritavad ei osanud enamasti seletada või põhjendada, kust soolised stereotüübid pärinevad. Oli neid, kes arvasid, et erinevused on pigem kasvatuse vili; oli neid, kes arvasid, et loodus on erinevused paika pannud ja ka neid, kes rõhutasid, et vajaksid oma töö tegemiseks kindlat teadmist, kas erinevused on või neid ei ole. Viimast soovi väljendas haridusametnik, kes püüdis kõigist intervjuueeritustest kõige enam hoiduda seisukoha võtmisest ning pigem rõhutas oma teadmatust. Ta ei teadnud, kas kumbagi sugu eristavaid objektiivseid omadusi on olemas. Kui on, peaks nendega arvestama, leidis ta.

Vägivaldsuse erinev tõlgendamine

Poisse ja tüdrukuid võrreldes tuli selgelt esile, kui stereotüüpelt tajuti vägivaldse käitumise erinevust. Poiste vägivalda peeti avalikumaks, füüsilisemaks ja pealiskaudsemaks, tüdrukute oma varjatumaks, aga sügavamaks. Poiste vägivalda seostati enamasti liidrirolli paikapanekuga ehk hegemoonilise maskuliinsuse kujunemisega, mida tajuti normaalse ja sünnipärasena. Tüdrukuid peeti märkamatumateks, samas iseloomustati nende vägivalda mõnikord raskemate omadustega, näiteks "poisid nagistavad lihtsalt omavahel", aga "tüdrukud on

õelad ja keeravad vaikselt."

Viidati küll mõnel juhul sellele, et poisid pole õppinud oma emotsioone väljendama ja konflikte sõnadega lahendama, samas aga peeti füüsilist vägivalda poiste puhul loomupäraseks, kuna neile olevat omane panna paika hierarhia.

Ka meestele omistati suuremat agressiivsust ning mitmed vastajad seostasid seda bioloogiliste erinevustega.

Arusaamad sugude omadustest

Meesdirektor väitis, et loodus on teinud naised paremateks teenindajateks ja lasteaiakasvatajateks. Autori arvates võib selle taga näha uskumust, et naiste suurem seotus oma lastega ja vastutus lapse ellujäämise eest on vorminud naistes loomuomase oskuse hoolitseda ja teenindada, mida meestel ei ole vaja läinud. Ka uuringutes on leitud, et inimesed peavad enamasti naistele sobivamaks hoolitseja rolli, meestele aga ülalpidaja oma. Selliste evolutsionistlike uskumuste tõttu näevad täiskasvanud ka tüdrukuid sõltuvamatena ja poisse iseseisvamatena ning vastavad sisendused ja reageeringud laste käitumisele hakkavad omakorda lastes vastavaid uskumusi taastootma.

Mitmed vastajad väitsid, et poisid on domineerivamad, kuid samas haavatavamad. Ühelt poolt peetakse poistele omaseks hegemoonilise maskuliinsusega seostatavaid omadusi, samas iseloomustatakse poisse sellele vastanduvate omadustega. Poisse peetakse sageli psühholoogiliselt nõrgemateks kui tüdrukuid.

Poisse kirjeldati emotsionaalselt õrnade, samas füüsiliselt agressiivsetena. Tunnistati, et nad ei õpi suhtlema, aga sellegipoolest saavad paljudest hiljem liidrid – ühiskond paneb nad juhtivale positsioonile, sest kauaaegne stereotüüp on olnud (ning kehtib ka praegu), et mehed on paremad juhid. Juba lapsena on neil vaja juhupositsioon paika panna ja arvati, et nad sobivad sünnipäraselt paremini liidriteks kui naised. Tunnistati aga, et poistel ei aidata juhirolliks valmistuda. Nagu eespool vägivalda teemas ilmnes, peeti poiste puhul agressiivsust normaalsemaks kui tüdrukute puhul, sest poiste agressiivsuse eesmärk on panna paika võimusuhted hierarhias. Kõik poisid tahavad liidrid olla, nagu üks vastaja ütles. Samas väideti, et poisid ei õpi suhtlema ning kui nad saavad juhiks, ei oska nad tegelikult juhid olla.

Autori arvates ilmnes selles terav vastuolu, kus uskumus poiste loomupärasesse võimesse juhtida paneb poistele surve täita oma "loomulikku" rolli. Hiljem aga tõdetakse, et mehed ei ole õppinud juhtima. Selgub, et juhtimiseks on vajalikud head sotsiaalsed oskused. Need aga omistati ühes intervjuus lausa geneetiliselt naistele kuuluvaks. Roots arutleb, et kui naised on geneetiliselt sotsiaalsemad, juhiroll eeldab aga sotsiaalseid oskusi, kas ei tulene sellest siis, et hoopis naised peaksid olema loomupäraselt paremad juhid? Vaatamata kõigele tajutakse ikkagi meest liidrina. Soov liidriks saada kujuneb välja lapsena, kus poiss tajub enda suhtes ootusi ning näeb, kuidas tema võimuvõitlustele reageeritakse – pidades neid osaks tema normaalsest arengust. Kui ta saab täiskasvanuna juhiks koos sissekasvanud usuga, et ta on juhiks sündinud, hakkavad tekkima probleemid, kuna selgub, et juhiroll eeldab enam kui oskust võimuhierarhiates oma positsiooni kehtestada.

Tütarlaste ja poiste ebavõrdne kohtlemine

Rõhutati meeste viletsat sotsiaalset võimekust ja suuremaid vajadusi kui tüdrukutel. Kõnekasutus tõi korduvalt välja poiste suurema väärtustamise. Poiss on parem ja vajab loomuomaselt rohkem ja vaimseid väärtuseid, arvati. Rõhuasetus oli kahjustatud meestel. Leiti, et neid on valesti koheldud, nende vajadusi ei ole juba lapsepõlves õigesti rahuldatud ja hiljem on need nõrgad mehed probleemiks kogu ühiskonnale.

Naisõpetaja arvas, et essentsialistlik vaade naisele kui loomupäraselt kergemini alluvale sugupoolele on kasvatusega edasi antav ja "kodeeritakse sisse". Mitmed teisedki intervjuueeritavad arvasid, et naistele kasvatatakse allaheitlikus mudelitega sisse. Näiteks naisõpetaja kannab oma eeskujuga sageli soorolli edasi.

Õpetaja sugu nähti soorolli mudelina, mis kandub õpilastele edasi: naisõpetaja, kes nõuab korda, kuulekust ja reeglite järgimist annab lastele sõnumi, et naised on korralikud ja kuulekad. Eriti, kui õpetajad tüdrukuid korralikkuse eeskujuks toovad. Samas meesõpetaja sütitab poistes ambitsiooni maailma vallutada.

Leiti, et kool ei sobi poistele ja nende stress võimendub; tüdrukute stress jääb samas tähelepanuta, sest ei paista nii silma. Mitmete uuringute järgi on tüdrukud kooli tõttu hoopis rohkem depressioonis ja neil esineb probleeme vaimse tasakaaluga. Nende pingutustel on hind, ent seda koolis ei märgata. Pigem väljendati arvamust, et õppimine on neile loomulik ja kool neile negatiivset jälge ei jäta. Poiste puhul nähti aga just negatiivset suhtumist kooli nende loomupärasest omadustest tuleneva probleemina.

Üks vastaja kirjeldas tüdrukutele omistatud positiivset strateegiat igavusega toimetulekuks kui võimet istuda vaikselt oma kohal ja kannatlikult oodata, kuni antakse järgmine korraldus. Poiste juures toodi esile nende õigustatud nõudlikkust ja loomulikku vajadust vaimse stimulatsiooni järele. Arvati, et neile peabki pakkuma pidevalt vaheldusrikast tegevust, sest nad lihtsalt ei ole võimelised igavusega toime tulema. Vastustest tuli välja, et tüdrukul ei ole sellega probleemi – tüdrukute jaoks võiks kool jääda samasuguseks nagu see on, sest nende vajadused on väikesed, nad töötavad siis, kui käsk antakse ja ootavad vaikselt nii kaua, kuni tuleb käsk uueks tegevuseks. Selline nägemus poistest ja tüdrukutest muutis mitmete vastajate jaoks poisid huvitavamateks ja meeldivamateks. Aga oli ka mitmeid vastajaid, kes ei tahtnud üldistada ja kinnitasid, et ka tüdrukute seas on aktiivseid õpilasi ja nad ei ütles, et tüdrukud ainult tuubivad.

Üks naisõpetaja tunnistas, et naisõpetajad tõesti pööravad poistele suuremat tähelepanu, sest neil on hirm, et nad võivad naistena poistele liiga teha – naine püüab poissi hoida. Suurenenud murele poiste pärast on kaasa aidanud artiklid meedias ja koolitused, kus räägitakse poiste probleemidest ning õhutatakse naisõpetajaid ennast ja oma tegevust sellest vaatepunktist rohkem jälgima.

Üks õpetaja siiski tõdes, et kasvavad ka tüdrukute probleemid koolis ja see oli tema jaoks väga oluline murekoht. Tüdrukud on kusagil haiget saanud, leidis ta.

Rootsi arvates võivad eelneva põhjuseks olla poiste kooliprobleemide ületähtsustamine. Õpetajad saavad soolisuse teemal sõna võtvatelt ekspertidelt ärevaid sõnumeid, et poisid vajavad päästmist. Naisõpetajal tekib süütunne, et ta pole pakkunud poistele neile loomuomast õppimiskeskonda. Ta hakkab kartma, et teeb poistele liiga – kui naine.

Intervjuueeritud õpetaja oletas, et probleemid tüdrukutega üha süvenevadki seetõttu, et õpetajates on tekitatud hirm, et nad teevad naistena poistele liiga ja nad tunnevad, et peavad seda kompenseerima, jälgides

rohkem poisse ja tulles nende vajadustele vastu. Neile on pandud vastutus päästa poisid, põhjendusega, et poisid on loomupäraselt erinevate vajaduste ja käitumisega ning õpetaja ülesanne on pakkuda neile loomuomast tegevust.

Oletused sooliselt erinevatest funktsioonidest tööelus

Mitmed vastajad hindasid meest töökollektiivis paremaks ja võimekamaks. Leiti, et mehed keskenduvad olulisele, on enesekindlamad ja näevad suuremat pilti. Naistele omistati ärrituvust ja emotsionaalseid purskeid. Kollektiivi soolist tasakaalustatust hinnati kõrgelt, aga põhjenduseks toodi, et mehed on need, kes suhteid tasakaalustavad – kui mehed on kollektiivis, ei ole naised nii õelad kui omavahel olles.

Vastajad nägid liidriks pürgimist ja soovi juhtida poiste kaasasündinud omadustena. Samal ajal öeldi, et nad ei saa võimalust õppida, kuidas juht olla. Autor arutles nende väidete valguses, et kui mees on sünnipäraselt juht, millega seletada siis tõdemust, et mehed vajaksid juhiks olemiseks ettevalmistust? Kui aga juhtimisoskus on õpitav ning mehed ei ole saanud seda õppida, millega seletada siis väidetavat suuremat usaldust meessoost juhtide vastu? Teatud võimete omistamine loomuomast ühele või teisele sugupoolele tõi enamasti välja bioloogilisele essentsialismile vastu rääkivaid ning ka omavahel konfliktis olevaid diskursusi. Usk meeste parematesse juhiomadustesse on sügavalt juurdunud ja kaalub sageli üles ka mure, et poisid ei saa juhtimisalast ettevalmistust, ega püüa seletada, miks on vaja saada eraldi ettevalmistust, kui võime on sündides kaasa antud. Või kas ka tüdrukud vajaksid juhiks olemise õppimist?

Naisi peeti geneetiliselt sotsiaalsemateks, aga juhtimisvaldkonnas toodi välja sellesama sotsiaalsuse varjuküljed – naised lasevad ennast isiklikest suhetest, kodusest olukorrast ja emotsioonidest mõjutada ning kasutavad oma sotsiaalseid oskuseid intriigide punumiseks. Vaatamata sellele ettekujutusele naisjuhist ei leitud, et tüdrukud peaksid õppima, kuidas oma sotsiaalseid võimeid positiivselt rakendada, et olla parem juht. Või kuidas oma emotsionaalseid purskeid kontrollida, kui neid naistel rohkem arvatakse esinevat.

Autor võttis essentsialismi teema kokku arutlusega, et üks peamisi iseenesestmõistetavaid diskursusi seoses soolisusega meie ühiskonnas on naiste ja meeste valdkondade essentsialistlik kaheks eraldamine, kus arvatakse, et naistel on kaasasündinud vastutustunne laste ja kodu korrashoidmise ees, aga naised on halvad juhid ning meestel puudub vastutustunne laste ja kodu ees, aga mehed on loomupäraselt head juhid. Naistele kuulub kodumaailm, meestele töömaailm. Naist usaldatakse seal, kus on vaja abivajajate eest hoolitseda või korrektselt reegleid järgida, mehi usaldatakse seal, kus on vaja iseseisvalt otsuseid langetada ja reegleid kehtestada. Sest "*loodus on meid selliseks teinud ja see on normaalne*", nagu üks vastaja arvas.

Kokkuvõtteks

Uuringu raames läbi viidud süvaintervjude analüüs tõi välja rea hoiakuid ja seisukohti, mis pea kõikide vastajate arutlustes kordusid. Segunesid essentsialistlikud ning konstruktivistlikud paradigmad, sageli teineteisega vastuollu minnes. Palju oli tunda teadmatust ja kahtlemist: ei olda kindlad ega julgeta ka väga selgeid seisukohti võtta, milles probleemide põhjused olla võiksid.

Läbivad hoiakud ja arvamused, mida intervjuudes väljendati:

1. Poistel on feminiseerunud koolis halb, naisõpetajad ei mõista poiste vajadusi ja poistel pole meessoost eeskujusid.

2. Poiste ja tüdrukute käitumise ning õppimise erinevused tulenevad nende kaasasündinud loomusest.
3. Poisid ja tüdrukud õpivad erinevalt: on kummalegi soole sobivad õppeained.
4. Soolist ebavõrdsust märgatakse vähe ja võrdsuse näitena koolides tuuakse tööõpetuse muutmist mõlemale soole valitavaks.
5. Poisse ja tüdrukuid hinnatakse erinevalt: poiste juures väärtustatakse nende loovust ja individuaalsust, tüdrukute juures hinnatakse pigem korralikkust ja töö ära tegemist nõuete järgi.
6. Poisse peetakse õrnamateks, kes vajavad rohkem individuaalset tähelepanu ja suhtlemist, tüdrukud on sitkemad: painutades poiss murdub, tüdruk paindub, aga tõuseb üles tagasi.
7. Poiste vägivaldsus on neile loomuomane ja normaalne, sest nad peavad oma positsiooni hierarhias paika panema. Poiste vägivaldsus on pealiskaudne ja lühiajaline. Tüdrukute vägivaldsus on varjatud ja tõsisem, selle põhjuseid on raskem mõista.
8. Poistel on parem loogiline mõtlemine ja nad vajavad mõtestatud tegevust, samas kui tüdrukud täidavad käsku ka siis, kui selle mõttest aru ei saa või käsk loogiliselt põhjendatud pole.
9. Meesõpetajate vähesus koolis tõstab meeste väärtust, naisõpetajate ülekaal koolis aga alandab õpetajaameti väärtust.
10. Meeste vähesust koolis seostatakse peamiselt madala palgaga ja meeste vajadusega olla pere ülalpidaja rollis.
11. Tüdrukud on paremate sotsiaalsete omadustega. Poisid ei oska nii hästi suhelda ega ennast sõnadega väljendada.
12. Mehed on sünni poolest paremad juhid, aga vajaksid koolis selleks ettevalmistust, kuna juhiks olemine eeldab häid sotsiaalseid oskuseid. Viimased omistati aga pigem naistele...

2012. aasta intervjuudes väljendatud arvamused ja hoiakud sobituvad kokku ka 2015. aastal lõppenud uuringu tulemustega. Õpilaste uuringus ilmsid samasugused või ligilähedased stereotüübid, kus on näha, kuidas täiskasvanute hoiakud ja ootused poiste ja tüdrukute suhtes on vorminud laste minapilti ja hoiakuid. Õpetajahariduse õppejõudude intervjuudest jäi aga kõlama suur teadmatus – miks olukord niisugune on, miks mehed kooli ei tule, mida teha? Keegi ei tea. Ent kooliõpilaste uuring näitab, et süsteem taastoodab ennast jõuliselt ja samade probleemidega peavad tegelema hakkama ka järgmised põlvkonnad, kuna täiskasvanud, enamasti soostereotüüpe ja nende põhjusi-tagajärgi teadvustamata, annavad neid lastele edasi. Kui aga probleeme pole õpitud ära tundma, on keeruline jõuda nende põhjusteni ning veel keerulisem liikuda lahendusteni.

Kasutatud allikad

Chapman, A. (2012) Gender Bias in Education. D'Youville College. EdChange project. Arvutivõrgus: <http://www.edchange.org/multicultural/papers/genderbias.html>

Smiler, A. P. & Gelman, S. A. (2008). Determinants of Gender Essentialism in College Students. Springer Science LLC